

Romersk Litteratur i Senmiddelalderens Spanien

Introduktion til antikkeptionen i *El Libro de los Epítomes**

Af:
Mikkel Kølkær
Cand.mag. i latin

ABSTRACT: This article presents an overview of the historical and bibliographic significance of *El Libro de los Epítomes*, a recently rediscovered manuscript housed in the Arnamagnæan Collection at the University of Copenhagen. Compiled between 1526 and 1536, *El Libro de los Epítomes* contains approximately 2,000 summaries, or epitomes, of books from the extensive library of Hernando Colón, the son of Christopher Columbus. In addition, this work contains an initial analysis of how classical Roman texts were summarized within the manuscript, highlighting its value as a source of the reception history in the late Middle Ages.

NØGLEORD: antikkeption, bogkultur, *El Libro de los Epítomes*, Hernando Colón.

* Tak til Bjørn Westerbeek Dahl, Nivå, for gennemlæsning af manuskriptet. Manuskriptet er udarbejdet i forbindelse med konferencen *The Book of Books: The Libro de los Epítomes in Context*, der fandt sted i København mellem den 28. og 30. august 2024.

Figur 1. Uddrag af håndkoloreret kobberstik over byen Sevilla fra Georg Braun og Frans Hogenbergs atlas *Civitates orbis terrarum*, 5. bind 1598. Ved tallet 4 i den blå cirkel ses Colóns hus, som han erhvervede sig i 1526, uden for Sevillas gamle bymur. Oven for huset ses den tilhørende have, som Colón også fik opført, kaldt Guerta de Colon på førmoderne spansk (Wilson-Lee 2019: 259-66). Det Kongelige Bibliotek, id-nr.: bb400002.

En verdenssensation i København

Det var noget af en sensation, da Den Arnemagnæanske Samling på Københavns Universitet i 2019 kunne offentliggøre, at man i sin samling havde fundet bøgernes bog: *El Libro de los Epitomes*.¹ Dette blev en af de sjældne opdagelser inden for humaniora, der fandt vej til spalterne i dagspressen både herhjemme og i udlandet.² Værket var et (over)ambitiøst forsøg på at epitomere eller at skrive resuméer af alle verdens bøger eller i hvert fald de bøger, som Christoffer Columbus' uægte søn Hernando Colón havde i sit bibliotek i Sevilla i 1520'erne og 1530'erne.

Det igangværende forskningsprojekt om denne bøgernes bog på Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, finansieret af Carlsbergfondet og en privat donor, løber frem til udgangen af 2024 og har

¹ En udmærket introduktion til *El libro de los Epitomes* findes på den Den Arnemagnæanske Samlings hjemmeside, se litteraturlisten under hjemmesider. Hertil er lederne af forskningsprojektet *Book of Books: Hernando Colón's Libro de los epitomes* på Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Matthew Driscoll og Morten Heiberg, blevet interviewet til *Weekendavisens* podcast *24 Spørgsmål til Professorene*, finansieret af Carlsbergfondet, som blev offentliggjort den 29. januar 2024 under titlen "Da Google var et håndskrift på latin".

² Fx *The Guardian* 10.4.2019, *Politiken* 28.3.2019 samt *Weekendavisen* 15.3.2019.

til formål: 1) at transskribere bogen, 2) at identificere de resumerede værker og 3) at indlede de første studier i bogens indhold samt den bog-, læse- og skrivekultur mv., bogen var en del af. Det er dog begrænset, hvor mange artikler opdagelsen af bøgernes bog i skrivende stund har ført med sig. Således er forskningen stadig ved at bearbejde det enorme tekstkorpus, som må interessere forskellige faghistorikere og filologer i bred forstand. Nedenfor vil jeg derfor dels introducere værket og nogle af ideerne bag *El Libro de los Epítomes*, dels begynde de indledende undersøgelser af selve bogens indhold ved at oversætte og kommentere et udvalg af bogens resuméer af de romerske forfattere.

At finde rundt i Hernando Colóns universalbibliotek

Det er blevet beskrevet, at Colón led af bibliomani i en sådan grad, at biblioteket ved hans død i 1539 bestod af mindst 15.000 bøger (Wilson-Lee 2019: 211). Arven fra Columbus gjorde det muligt for sønnen at forfølge denne lyst efter bøger, så Colón opnåede, hvad der dengang nok var verdens største samling af bøger. Samlingen havde derfor fået et omfang, der gjorde det umuligt for noget menneske at finde rundt i den. Ud fra idéen om, at viden ikke er noget værd, hvis den ikke kan lokaliseres, og at ny viden kan opnås, hvis allerede eksisterende viden kombineres, iværksatte Colón et omfattende arbejde med at katalogisere sin enorme bogsamling. Men mere epokegørende var det, at der ikke kun blev udarbejdet et enkelt katalog, men en række kataloger, der ud fra forskellige kriterier gjorde det muligt at finde rundt i det enorme bibliotek. Fire af katalogerne ses afbilledet på Colóns våbenskjold, se figur 2 nedenfor. Ved hjælp af krydsreferencer kunne man fx først slå emnet op, finde en række relevante værker, der behandlede emnet, og så – for at spare tid – begynde med at læse resuméerne af bøgerne igennem for forhåbentligt til slut at finde den rigtige bog. Mens man har haft tre af katalogerne opbevaret i Biblioteca Colombina i Sevilla, var det som omtalt først i 2019, at det lykkedes at bestemme en bog i Den Arnamagnæanske Samling som den fjerde og sidste af Colóns fire vigtigste kataloger. Hertil findes der to yderligere kataloger i Sevilla fra Colóns bibliotek: *Registrum*, der indeholder oplysninger om hvor, hvornår og til hvilken pris bøgerne blev købt, samt kataloget *Abecedarium*, der er en alfabetisk liste over titler og forfattere.

Figur 2. Omkring Colóns våbenskjold, her fra hans testamente, ses de fire væsentligste kataloger, der blev udarbejdet som nøgler til hans bibliotek. I urets retning i de opslåede bøger læses man i middelalderlig latinsk retskrivning: sciencie 'emner', matetee 'nøgleord', epitome 'resuméer' og avtores 'forfattere'. På skjoldets bort læses Dio Colon a Castilla y a Leon mundo nuevo 'Colón gav Castilien og León en ny verden'. Castilien og León, afbildet på skjoldet som en borg og løve, henviser til, at dronning Isabella den 1. stammede fra disse kongedømmer, og at hun havde virket som patron for både Columbus og Colón. Nederst på skjoldet ses den nye verden i form af en række øer, og at de ved rigsæblet er overrakt en kristen monark (Kimmel 2024: 37). Archivo Histórico Provincial de Sevilla.

Efter Colóns død udarbejdede Juan Pérez, der virkede som en form for førstebibliotekar, en beskrivelse af bibliotekets organisering, og hvordan det siden skulle forvaltes, kaldt Memoria de las obras y libros de don Hernando Colón. Af Pérez' beskrivelse fremgår det, at de såkaldte sumistas 'resuméskrivere' var ansat til at læse bøgerne i samlingen og skrive resuméer af dem. Resuméerne blev siden forelagt Colón til korrektur og godkendelse. Derefter blev de approberede resuméer skrevet ind i den store bog, som nu befinder sig i København. I det ovenfor nævnte dokument beskrev Pérez også rammende formålet med projektet således:

Den store fordel ved denne bog med resuméer er ganske indlysende, fordi den hurtigt giver læseren mulighed for at vide, hvilket emne bogen behandler i hovedtræk, og hvis nogen ikke har råd til at anskaffe sig mange

bøger at læse i, vil han i det mindste have en bog, der giver ham en fornemmelse af indholdet i mange bøger. Dette giver ham mulighed for, hvis han finder bogen og emnet, som den behandler, passende, at købe den, og hvis ikke, vil han lade den ligge. Således vil han ikke blive forledt til at købe den, da der er mange bøger med store og oppustede titler, som alligevel ikke behandler det, titlen lover, hvilket forlæggerne gør for at bedrage. Så hvis man ejer denne bog med resuméerne, vil man ikke blive bedraget, for hvis man vil vide, fx hvad Erasmus af Rotterdams *Silenus* handler om, kan man gå til denne bogs resumé, og der vil man hurtigt erfare bogens grundlæggende indhold.³

For således at opfylde formålet med *El Libro de los Epítomes* måtte alle verdens bøger læses igennem og sammenfattes i korthed. I begyndelsen af 1500-tallet var bogtrykkerkunsten stadig så ny en opfindelse, at det ikke var ganske umuligt at anskaffe sig et eksemplar af, om ikke alle, så de fleste af verdens bøger. Man finder også blandt resuméerne næsten enhver tænkelig bog om alverdens emner. Resuméerne dækker næsten 2.000 værker af omkring 1.000 forfattere, men varierer meget i længde: fra nogle få linjer til flere sider. Omkring halvdelen af forfatterne er fra Colóns umiddelbare samtid, så man får indtryk af, at han løbende indkøbte bøger efterhånden, som de udkom. Fx er der resuméer af hele 21 værker af Erasmus af Rotterdam, som således er den bedst repræsenterede forfatter. Dog synes der at være et 'hul' i samlingen, da kirkefædrenes værker kun i ringe omfang er repræsenteret i resuméerne. Men det kan også skyldes tilfældigheder, da man langt fra nåede at udarbejde resuméer af alle bibliotekets bøger. Det kan heller ikke udelukkes, at bogen i København kun er den første af i alt to bind med resuméer.

Vejen fra Sevilla til Arne Magnussons samling

Efter Colóns død i 1539 viste det sig hurtigt, at nevøen, der arvede biblioteket, ikke magtede endsiges ønskede at drive biblioteket videre eller fortsætte de ambitiøse initiativer, Colón havde sat i søen. Hvad der skete med bogen med de mange resuméer efter Colóns død er dunkelt, men den danske ambassadør i Spanien, Cornelius Pedersen Lerche (1615-1681), der var udsendt i perioden mellem 1650 og 1653 samt igen mellem 1658 og 1662, anskaffede sig sandsynligvis bogen under sit ophold. Efter Lerches død blev hans bogsamling solgt på auktion, og bogen kom i hænderne på Jens Rosenkrantz (1640-1695), fra hvem

³ Oversat af forfatteren fra spansk. Teksten er kun overleveret i et manuskript, der er udgivet af Martínez (1970: 53). Der er udgivet en engelsk oversættelse i Fernández & Wilson-Lee (2019: 206-07).

vi ved, at den islandske filolog, arkivsekretær for Gehejmearkivet og professor på universitetet Arne Magnusson (1663-1730) modtog en samling af bøger og manuskripter. Ved sit testamente donerede Magnusson hele sin formue og samling af bøger til universitetet. Magnussons samling bestod mestendels af islandske og skandinaviske manuskripter og bøger. Hertil kommer omkring 100 ikke-nordiske manuskripter, der slet ikke i samme grad har nydt forskningens interesse. Det var derfor først i 2019, at man gennem et internationalt samarbejde kunne offentliggøre, at man i denne samling af ikke-nordiske manuskripter også besad det manglende katalog fra Colóns bibliotek. Det kan umiddelbart være svært at forstå, hvordan en sådan sensation havde fået lov til at ligge upåagtet hen på universitetet siden Magnussons død. Men eftersom bogen er skrevet på det europæiske fællessprog latin, afslører den ikke umiddelbart nogen relation til Spanien. Hertil kommer at bogens indbinding er ny, og at de omkring 100 første sider beklageligvis mangler. I auktionskataloget efter Lerches død omtales bogen som *Judicia XVIII. De variis Authoribus, eorumque scriptis, MS: '18 bedømmelser af forskellige forfattere og deres skrifter, manuskript'* (Lerche 1682: 164, nr. 10). Hvad der menes med 18, er det ikke lykkedes at give en god forklaring på, for der er langt flere end 18 "bedømmelser" i bogen. Men det er tydeligt, at den ansvarlige for kataloget eller nogen anden i Danmark ikke har vidst, hvad de stod med i hænderne. Senere er denne beskrivelse af bogen (bortset fra talangivelsen) gentaget i to senere kataloger, først i et katalog udarbejdet af Magnussons sekretær Jón Ólafsson (1730: v14, nr. 377) og derfra videreført i Kristian Kålunds (1894: 296, nr. 535) katalog.⁴

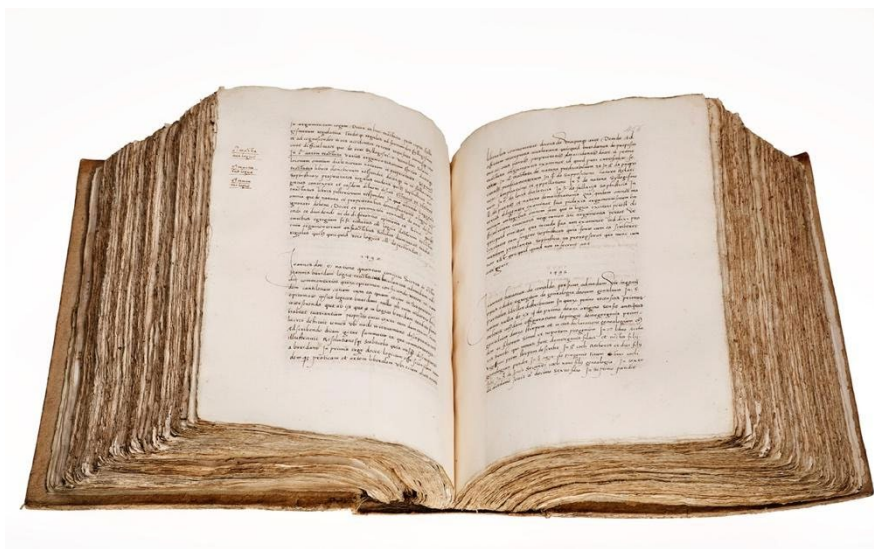
Antikreception

En del af det nuværende forskningsprojekt er som beskrevet at identificere, hvilke bøger man har skrevet resuméer af. For bøger havde dengang som oftest ikke titler i moderne forstand, men lange omstændige beskrivelser af indholdet på forsiden. En liste over de identificerede forfattere og værker kan findes på projektets hjemmeside.⁵ Ved at gennemgå listen opdager man hurtigt, at langt de fleste af disse bøger og

⁴ Ólafssons katalog opbevares på Københavns Universitet, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Den Arnamagnæanske Samling, AM 477 fol., *Catalogus Librorum Msstorum Arnæ Magnæi*. Tilgængelig online her: <https://handrit.is/manuscript/view/da/AM02-0477/31>.

⁵ En liste over alle de resumerede værker med tilhørende hyperlinks til den indscannede version af *El Libro de los Epítomes* er tilgængelig online på Den Arnamagnæanske Samlings hjemmeside: The contents of *El Libro de los epitomes* (Copenhagen, Arnamagnæan Collection, AM 377 fol.): <https://bookofbooks.ku.dk/the-libro/the-contents-of-el-libro-de-los-epitomes/>.

deres forfattere er gledet ud i glemslen og ikke længere læses. Derimod findes der en righoldig litteratur om de klassiske værker, eftersom de stadig læses og oversættes. Hertil er der i forskningen en stigende interesse for værkernes receptionshistorie, men det er et uoverskueligt stort felt, og mange værker og forfattere mangler stadig at blive undersøgt grundigt. Resuméerne i *El Libro de los Epítomes* er derfor en vigtig brik i udforskningen af de klassiske værkers receptionshistorie i senmiddelalderen. Jeg vil derfor i det følgende give et par eksempler på antikreceptionen i *El Libro de los Epítomes*. Eftersom teksten eller en oversættelse ikke tidligere er blevet offentliggjort, bringes de relevante resuméer herunder *in extenso*. Forståelsen af originalteksten giver visse problemer på grund af den manglende tegnsætning, og da ordene undertiden bruges i en nylatinsk betydning. Alle forkortelser er skrevet ud.⁶

Figur 3. Selvom bogen med sine 15 cm i tykkelsen og 974 blade er et digert og imponant værk, rummer den kun resuméer af omkring en syvendedel af alle bøgerne i Colóns bogsamling, der ved hans død talte minimum 15.000 bind foruden kort, manuskripter mv. I dag betegnes værket med den spanske titel *El Libro de los Epítomes* 'bogen med epitomer', men den burde nok rettelig med en latinsk titel kaldes *Liber Epitomarum*, da resuméerne kun med enkelte undtagelser er skrevet på latin og indeholder resuméer af værker på latin. Copenhagen, Armagnæan Collection, AM 377 fol., 455v-456r. Photo: Suzanne Reitz, University of Copenhagen.

Asconius' kommentarer

⁶ I skrivende stund er forskningsprojektet stadig i gang med at transskribere hele manuskriptet med planlagt offentliggørelse af transskriptionen i slutningen af 2024. Derfor vil jeg gerne takke projektet for på et tidligt tidspunkt at have givet mig adgang til transskriptionerne og besvare mine spørgsmål herom.

Den selv blandt filologer kun lidet kendte klassiske forfatter Asconius er også at finde blandt de mange bevarede resuméer. Asconius skrev i 50'erne e.Kr. en række kommentarer til flere af Ciceros taler. Det er bemærkelsesværdigt, eftersom man allerede omkring 100 år efter, Cicero havde holdt talerne, havde brug for en kommentar til at forstå dem. Asconius' kommentarer indeholder således vigtige realia til Ciceros taler. Herunder følger den latinske tekst med dansk oversættelse i tre dele:

Asconius Pedianus Patavinus in quasdā. Martii Tullii Ciceronis orationes. commentarios edidit
 haudquamquam spernendæ lectionis in eis enim non modo locos quosque apud Ciceronem obscuros
 elucidavit sed et in singulas orationes argumenta conflavit quibus rei summam brevissime perstringit.
 (AM 377, f.715v)

Asconius Pedianus fra Padua har udgivet nogle særdeles læseværdige kommentarer til nogle af Marcus Tullius Ciceros taler. For i dem har han ikke kun belyst de dunkle steder hos Cicero, men han har også skrevet resuméer af de enkelte taler, hvor han kortfattet berører hovedindholdet af talen.

Her er resuméskriverens fremstilling af Asconius ganske i overensstemmelse med den moderne forskning. Alle Asconius' kommentarer indledes af en sammenfatning *argumentum* af talens indhold. Derpå følger selve kommentardelen *enarratio* med citater fra Cicero-talen og Asconius' bemærkninger hertil. Når det beskrives, at Asconius kaster lys over dunkle passager i Cicero-talerne er det uklart, om der menes en sproglig eller indholdsmæssig dunkelhed. Der må dog være tale om det sidste, da Asconius i sine bemærkninger til Ciceros taler er mest optaget af at forklare historiske og juridiske forhold på Ciceros tid. Når det i resuméet understreges, at Asconius' kommentarer er læseværdige, må det betyde, at læsning af hans kommentarer ikke har været velanset af alle. Det er da også opfattelsen i dag, at Asconius' latin ikke kan måle sig med Ciceros eller Cæsars prosa. Asconius er derfor ikke et stilikon, men stadig ganske anvendelig til at forstå den verden, Ciceros taler blev holdt i. Resuméet fortsætter således:

sunt autem orationes quas sic enarravit una contra Lucium Pisonem. altera pro Marco Scauro tertia pro
 Milone quarta pro Cornelio. quinta contra Caium Antonium et Lutium Catilinam competitores. et
 orationes contra Caium Verrem pro siculis habitæ. (AM 377, f.715v)

Af de taler, han således har kommenteret, er den første talen imod Piso, den anden talen for Scaurus, den tredje talen for Milo, den fjerde talen for Cornelius, den femte talen imod konsulkandidaterne Cajus Antonius og Lucius Catilina samt talerne holdt imod Verres for sicilianerne.

Dette udvalg af Asconius' kommentar, som her præsenteres, svarer til de tekster og den rækkefølge, man i dag finder i de moderne tekstkritiske udgaver. I forhold til den femte tale, som i dag i litteraturen kaldes for *In Toga Candida*, kan det virke overraskende, at det ikke fremgår af resuméet, at denne tale ikke er overleveret. De eneste citater, vi har fra talen, stammer fra Asconius' kommentar, der således er en enestående kilde til denne tale, som Cicero holdt, da han søgte konsuleembedet i 64 f.Kr. De øvrige taler (med undtagelse af talen for Milo og de verrinske taler) er kun overleveret delvist, så flere steder er Asconius' citater den eneste kilde til passager, der ellers ville være gået tabt. Men denne kildemæssige værdi af kommentarerne synes resuméskriveren ikke at have sans for.

Blandt de kommentarer, som nævnes, er også den samling af taler, som på dansk kaldes de verrinske taler. Disse taler skiller sig ud blandt Ciceros mange overleverede retstaler, for dette var den eneste gang, han optrådte som anklager. Hertil kommer, at de verrinske taler består af tre selvstændige taler, hvoraf den sidste tale fylder hele fem bøger. De verrinske taler er således på mange måder noget usædvanlige blandt Ciceros taler, men det synes resuméskriveren heller ikke at have bemærket. Endelig må man også notere sig, at kommentaren til de verrinske taler slet ikke er skrevet af Asconius, for der er i dag fuldstændig enighed om at tilskrive denne kommentar til Pseudo-Asconius. Denne opdagelse skyldes den danske filolog Johan Nicolai Madvig (1804-1886). Ved at sammenholde kommentaren til de verrinske taler med de øvrige Asconius-kommentarer er der tydeligvis tale om en senantik eller middelalderlig kommentar fra det 4. eller 5. århundrede (Madvig 1828). Det kan undre, at den spanske læser i Colóns bibliotek ikke bemærker den sproglige og indholdsmæssige forskel, for der er ingen tvivl om, at han for at passe sit arbejde måtte beherske latin på modersmålsniveau. På den anden side skulle der gå 300 år, før nogen publicerede denne opdagelse. Resuméskriveren er med andre ord en god, men ikke i videre omfang selvstændig læser. Resuméet om Asconius' afsluttes således:

de quibus nihil est quod copiosius dicam nisi forte hoc expectes quod pleraque scitu iucunda suggerit de gestis Romanorum deque contentionibus tum in senatu tum coram iudicibus tum foro in agendas causas per celeberrimos viros factis. (AM 377, f.715v)

Jeg kan ikke skrive yderligere om kommentarerne, medmindre du måske forventer det, for Asconius fremlægger adskillige oplysninger, der er behagelige at vide om romernes bedrifter og om de sammenstød, de velkendte mænd havde, når de førte sager i senatet, foran dommerne og på *Forum Romanum*.

Svaret på spørgsmålet om, hvorfor man skal læse Asconius, er for at forstå Ciceros latinske tekst bedre. Tilmed får man også mange interessante eller behagelige ting, hvilket her nok henviser til biografiske oplysninger, at vide om kendte romere, som må være de romere, hvis navne vi også kender i dag. Men bemærk, at det kun er behagelige ting, ikke nødvendige ting, som man oplyses om af Asconius. Som det også vil fremgå af det følgende, er denne tilgang til den klassiske litteratur typisk for tiden: De store mestres tekster fra den klassiske periode bruges som sproglige og retoriske forbilleder til ens egen produktion af latinsk tekst og tale. I dag er det omvendt, således at man alene i dag læser Asconius' kommentarer, fordi han tilbyder en række realia om forholdene i den senromerske republik, ikke fordi vi vil lære at skrive som Cicero.

Ciceros og Plinius den yngres breve

De to væsentligste brevsamlinger, vi har overleveret fra antikken, stammer fra Cicero og Plinius den yngre. Forskellen mellem de to brevsamlinger er dog markant. For mens Ciceros breve er reelt afsendte breve med et konkret budskab til modtageren, er de første ni bøger af Plinius' breve kunstfærdigt udførte og sandsynligvis fra begyndelsen skrevet med henblik på senere udgivelse. Med stor sandsynlighed blev Plinius' breve offentliggjort allerede i hans levetid, mens Ciceros breve først begyndte at cirkulere efter hans død. Det giver derfor mening her at sammenstille resuméerne af de to herrers breve. Lad os begynde med resuméet af Ciceros breve:

Marcus Tullius Cicero parens ille rhomane eloquentie inter quamplures eruditissimos libros quibus sese omnis humanioris literature fontem extitisse testatus est epistolarum familiarum. 16. posteritati reliquit libellos quibus tot et tanta sunt vel ab eruditissimo quoque suspitienda ut frustra omnino conari videar epitomes albo quicquid habet auditu dignum comprehendere. (AM 377, f. 225r)

Marcus Tullius Cicero, den romerske veltalenheds fader, efterlod blandt sine mange meget lærde bøger 16 små bøger med breve til sine venner til eftertiden. Med disse breve har han bevist, at han var kilden til al humanistisk litteratur. Der er så mange breve, som indeholder så meget, at de må beundres af selv den mest lærde. Det forekommer mig derfor omsonst, hvis jeg forsøgte at sammenfatte i en kort opsummering alt, hvad der er værd at høre.

Frem til vore dage er der bevaret fire samlinger af Ciceros breve ordnet efter adressaten: til Atticus, til Quintus, til Brutus og til vennerne. Det er således ikke alle af Ciceros omkring 900 bevarede breve, som er emnet for resuméet her, men kun samlingen til vennerne, kaldet *Ad Familiares* på latin. Denne brevsamling er i forhold til trykte udgivelser langt den mest populære, da de øvrige samlinger i samtiden blev anset for at være mere obskure og trivielle i stilen (Crab 2021: 363; Marsh 2013: 316). Det fremhæves i resuméet, at man i disse breve kan læse, at Cicero er kilden til den humanistiske litteratur. På Colóns tid henviser begrebet *humanitas* til studiet af antikken og de dertil beslægtede discipliner som retorik, poesi, filosofi mv. Man må altså forstå på resuméskriveren, at Ciceros breve til vennerne er selve fundamentet for tidens fascination af antikken, og at der er så mange og så gode breve på grund af Ciceros litterære genialitet, at det ikke på fornuftig vis kan sammenfattes. Resuméet fortsætter således:

quia tamen ea que sunt pluris estimanda in eis sunt eloquentia sententiarum iuncta gravitati et epistolarum omnis generis exemplares formule sive severe sive de republica aut philosophia sive familiariter et iocose scribere velis. (AM 377, f 225r)

Dog er det, der bør værdsættes mest i disse breve, indholdets veltalenhed, som er forbundet med alvor, og de eksemplariske skabeloner for breve af enhver type, hvad enten man måtte ønske at skrive alvorligt om politik og filosofi eller venskabeligt og muntert.

I denne passage bliver formålet med at læse Ciceros breve klart: De er stilistiske modeller for ens egne breve, for i denne samling af Cicero-breve får man både Ciceros sublime prosa og eksempler på breve til enhver lejlighed. I en antologi til Ciceros receptionshistorie hedder et af bidragene meget rammende *What the Middle Ages Missed of Cicero, and Why* (Ward 2015). I bidraget defineres middelalderen som perioden fra Augustin til og med Petrarca, men beskrivelsen af Ciceros breve synes dækkende for indholdet af resuméerne her. For Ciceros politiske virke, som brevene er en rig kilde til, blev oversat i middelalderen i en sådan grad, at brevene 'forsvandt' i løbet af den tidlige middelalder. Samlingen *Ad Familiares* blev først genopdaget i 1392. Den manglende interesse for brevenes indhold tilskrives tidens ikkeeksisterende viden eller manglende interesse for den romerske republikks historie samt dens sociale, politiske og juridiske forhold. Hertil kom, at tidens kristne tænkning ikke fremmede sådanne studier i den romerske republik (Ward: 308). Men da brevene dukkede op igen i senmiddelalderen, blev de hurtigt skolepensum i det 15. og 16. århundrede, læst og brugt som stilistiske modeller for tidens undervisning i brevskrivning. Det skete i en sådan grad, at Ciceros breve havde afgørende indflydelse på, at man forlod middelalderens lære om brevskrivning *ars dictaminis* (Crab 2021: 358; 368.). Resuméet slutter således:

quumque ob rerum gestarum quas eisdem ingerit neutiquam possit unius filii argumentum recte confici vel unius tantum libelli sat ex munere meo fecisse duxi hoc Ciceroni in epistolis edendis concaedere quod omnes ei in omnibus attribuunt esse videlicet eum semper sibi in eis similem ut pote elegantem copiosum magniloquium et omni pene imitationi accommodum. (AM 377, ff. 225r-225v)

På grund af de mange forhold, som Cicero behandler i brevene, kan man ikke med rette sammensætte et enkelt sammenhængende resumé eller blot én bog. Jeg har derfor anset det for tilstrækkeligt for min del at indrømme Cicero, at hans breve udgives, fordi alle anerkender, at Cicero altid ligner sig selv i sine breve elegant, veltalende, storslået og som velegnet til næsten enhver efterligning.

Det er klart, at resuméskriveren ikke kaster sig ud i at skrive resuméer af alle 435 breve i samlingen, der er skrevet over mere end en 20-årig periode om stort og småt i Ciceros liv: fra politiske kriser til ægteskabsproblemer. Men det, der lægges vægt på i resuméet, er, at Cicero eller rettere hans stil altid forbliver den samme. Cicero har i den grad ordet i sin magt, at han altid formår at sige det rette på den

rette måde. Denne position fastholdt Ciceros breve i de følgende århundreder, for først langsomt i løbet af 1500-tallet blev der skabt en interesse for selve brevenes indhold og siden også for brevene som moralske lærestykker (Crab 2021: 370-73). Den nok største anerkendelse af Ciceros breve læses i resuméet af Plinius den yngres første ni bøger med breve:

Gaius Plinius secundus vir sane eruditor quam qui privatis indigeat preconiiis epistolarum quendam librum posteris reliquit non minoris eloquentie sue quam rerum gerendarum gravitatis testem nullum est enim in eo vel epistolium quod non summam eruditionem ac summam item redoleat prudentiam succi denique sunt refertissime epistole ac tulianarum ita emule utque maxime. (AM 377, ff. 54r-54v)

Gaius Plinius den yngre, en virkelig dannet mand, der ikke behøver menigmands lovord, efterlod en bog med breve til eftertiden, som ikke er et mindre vidnesbyrd om hans veltalenhed end om betydelige bedrifter. Der er nemlig intet i bogen, selv ikke et lille brev, som ikke udstråler den højeste dannelse og ligeledes den højeste fornuft. Hans breve er så fulde af saft og kraft, at de er de største rivaler til Ciceros breve.

Som det fremgår, er Plinius' breve så lærde, at de kan konkurrere med Ciceros breve. Det bedste eksempel herpå er, at de to romeres breve i løbet af det 16. århundrede udkom sammen i skolebogsudgaver (Crab 2021: 370). Men i Plinius' samling er der ikke breve skrevet til enhver lejlighed, og bl.a. derfor måtte de stå tilbage for Ciceros breve til vennerne. Dette træk ved Plinius' breve hænger givetvis sammen med, at brevene fra begyndelsen var skrevet med henblik på udgivelse.

Terents' komedier

De to sidste eksempler, der her skal drages frem, på, hvordan antikke værker er blevet opfattet, stammer fra de to romerske komediedigtere: Terents og Plautus. Om den første begynder resuméet således:

Publius Terentius Apher nulli non vel semidoctulo quo ad ea que scripsit noto sex edidit facetissimas et quamplurimi salis comedias Andrie Eunuchi Heantontimerumeni Adelphorum Phormiconis et Ecyre nominibus distinctas. (AM 377 f. 220v)

Publius Terentius Apher, der er kendt af enhver, selv af den halvlærde, for de seks meget vittige komedier, han skrev fulde af lune og vid og udgav under disse titler: Pigen fra Andros, Eunukken, Selvplageren, Brødrene, Phormio og Svigermoderen.

Grunden til, at skriveren med rette kan nævne, at netop disse seks komedier er kendt af alle og enhver, selv de, som vi i dag ville kalde halvstuderede røvere, skyldes, at Terents så absolut var skolepensum. Middelalderens skolepensum bestod af de fire forfattere: Cicero, Sallust, Terents og Vergil. Tilsammen gik de under betegnelsen *quadriga auctorum* (Thomsen 2008: 24). Herhjemme fortsatte firkløveret sin sejrsgang som skolepensum til efter reformationen, da det fremgår af den danske kirkeordinans fra 1539, at eleverne i latinskolens tredje klasse skulle bruge Terents' komedier som øvelsesbog og lære dem udenad. Men Terents blev sandelig ikke læst i skolerne, fordi komedierne var underholdende, men fordi de er fulde af ukompliceret dialog i replikform og dermed det ordforråd, der var nødvendigt at lære for at kunne fungere i hverdagen på latin. Resuméet fortsætter:

quarum licet non unius fictionis sit argumentum est tamen unius semper et neutiquam differentis quo ad eloquentiam fili [...] (AM 377 f. 220v)

Selvom komediernes indhold ikke følger den samme handling, er indholdet altid det samme og er på ingen måde forskelligt, hvad angår veltalenhed i udtrykket [...]

Her formidler resuméskriveren det kendte fænomen ved de romerske komedier, nemlig at de følger et fast mønster befolket af flade, genkendelige arketyper. Om disse typer fortsætter skriveren:

doceturque in eis citra hominis vel curiosissimi desyderium quibus imposturis servi dominos quibusve fallaciis illecebris et lenociniis meretricule nec non lene adolescentis decipiant quanta ad hec sit amoris iuvenum medullis immersivis et quot homini pariat incommoda libido quamque parentum in filios noxia sit indulgentia eorum docetur periculo qui in prefatis comediis colloquentes nunc confusos nunc anxios nunc illusos et quandoque ad desperationem usque alienatos amoris ductu sese profitentur. (AM 377 f. 220v)

I komedierne lærer man selv uden den mest nysgerrige persons ønsker, hvilke tricks slaverne bruger for at bedrage deres herrer eller hvilke rænker, forførelser og lokkemidler skøgerne og deres ruffersker bruger for at bedrage de unge mænd. Dertil lærer man også, hvor dybt unge mænds kærlighed kan trænge ind i deres sjæle, hvor mange ubehageligheder begæret udsætter manden for, og hvor skadelig fædreneres overbærenhed over for deres sønner kan være. Det lærer man ved de farer, der overgår dem, der i de nævnte komedier taler snart forvirrede, snart angste, snart vaklende, og nogle gange erkender de, at de er blevet forført af kærligheden til fortvivlelse.

Arketyperne er velkendte, og det lille resumé formår at komme levende omkring de hyppigste af komediens typer. Resuméet slutter således:

quos sigillatim efferre et eorum poenas ac cruciatus speciatim recitare ob id muneris mei esse non duxi quod medullitus comedia queque perspecta nihil liberaliori calamo dignum habeat. (AM 377 ff. 220v-221r)

Jeg har ikke anset det for min opgave at fremhæve de enkelte unge mænd eller opliste deres straffe og plager i detaljer, for når man har gennemskuet komediernes kerne, har de intet, der er værdigt for en meget ophøjet pen.

Resuméskriveren vil altså ikke gennemgå de enkelte komedier, fordi de handler, må man forstå, grundlæggende om det samme og har den samme struktur. Endelig viser den sidste bemærkning om den ophøjede pen, at komedierne ikke er stor litteratur. Det er også tankevækkende, at resuméskriveren synes mere optaget af komedierne som moralske lærestykker for unge mænd end komediernes evne til at vække latter. Dette hænger givetvis sammen med, at komedierne af de unge mænd i latinskolen alene er blevet læst som et led i deres latinundervisning.

Plautus' komedie *Snylteren*

I modsætning til Terents, der var fast pensum på skoleskemaet, forholder det sig anderledes med hans komediekollega Plautus. Ifølge den danske kirkeordinans fra 1539 skulle eleverne først, når de havde lært deres Terents, læse udvalgte komedier af Plautus. Om denne hedder det i *El Libro de los Epitomes*:

Plautus antea ut scriptoribus placet Marcus Accius dictus inter alias quas mire festivitatis edidit comedias unam cecinit Curculio ab eius nominis servo quem in alios loquentem inducit inscriptam.
(AM 377 f.118v)

Plautus, der af tidligere tiders forfatter blev kaldt Marcus Accius, skrev blandt andre meget morsomme komedier, som han udgav, en med titlen Curculio, opkaldt efter en slave med dette navn, som han lader tale til andre.

Navnet Marcus Accius er blot ét ud af flere mulige nævnte navne i litteraturen til Plautus. I den moderne litteratur kaldes han i dag for Titus Maccius Plautus. Eftersom dette sandsynligvis er et pseudonym, kan det forklare usikkerheden om, hvad komedieforfatteren faktisk hed (Gratwick 1973). Det er interessant, at Curculio betegnes som servus 'slave', for karakteren Curculio, som stykket er opkaldt efter, er slet ikke en slave, men fribåren. Om resuméskriveren har misforstået dette, eller om han bruger ordet *servus* i en nylatinsk betydning, hvor det betyder 'tjener', er uvist. Men det er til gengæld i tråd med den moderne forskning at fremhæve, at slaverne hos Plautus har reelle taleroller og optræder særligt intrigante og egenhændige. Arketypen *servus callidus* 'den kløgtige slave' er, hvis ikke direkte Plautus' opfindelse, så i hvert fald et kendetegn for hans komedier (Thomsen 2008: 25; Stace 1968). Resuméet fortsætter:

In qua Phedromi cuiusdam adolescentis qui Planesium virginem Therapontigoni militis sororem tenere deperibat mores et servi Gurgulionis astutias leneque anus cuiusdam fraudulentiam sic describit erudite. ut vel ea sola comedia iuvenum in amore petulantiam et amoris in adolescentes dominium simul et servorum ac lenonum meretricumque nequitias ac fraudulentias sic exhaurias integre: ac si eius solius farine molitorem perlegas. iocis ad hec atque salibus inter quos sunt quamplurimi in multibibam

eandemque merobibam anum tam respersam in ea offenderis lectionem ut nihil sit quod mentem ad recta solum respicientem ea exhilaret magis. (AM 377 f.118v)

I komedien beskriver Plautus så kyndigt karakteren hos en vis ung mand, Phaedromus, der er forgabt i jomfruen Planesium, soldaten Therapontigonus' søster, samt slaven Curculios rænker og svigagtigheden hos den gamle rufferske, at man næsten med denne komedie alene fuldstændig kan forstå unge mænds kådhed i kærlighedssager såvel som kærlighedens herredømme over de unge mænd samt slavernes, rufferskernes og skøgernes slethed og svigagtigheder, som om du gennemlæser møllerens eget mel. Hertil finder du vittigheder og morsomheder, hvoraf der er mange om den gamle fordrukne kvinde, der drikker ublandet vin, og hun er strøet ud over komedien, så der er intet, der i højere grad morer sindet end alene at fokusere på hendes rolle.

Passagen er vanskelig, og oversættelsen her er kun en første tolkning af indholdet. Men fx må udtrykket med møllerens mel være et middelalderligt idiomatisk udtryk, hvis betydning synes at fortabe sig i fortidens mørke. Udtrykket synes dog at være til fordel for Plautus og hans evner som komedieforfatter. Derimod er der netop i komedien Curculio en fordrukken kvindelig dørslave ved navn Leaena, som den unge bejler lokker frem ved om natten at kaste vin på døren til huset, hvor hans udkårne bor. Resuméet afsluttes således:

licet enim dum servi dumque lene fraudes et cum Phedromi qui tandem industria servi et militis consensu virgine Planesio potitur amores describit catoninam severitatem non decens verbulum quandoque immisceat sic tamen adducit honesta supellectile coopertum ut nihil sit quod castos preter quam ad risum et similis inconvenientis fugam provocet. (AM 377 f.118v)

Selvom Plautus nogle gange bruger et ordforråd, der ikke passer sig for Catos strenghed, når han beskriver slavens og rufferskens svig, og når han beskriver Phaedromus' kærlighedsaffærer, som til sidst ved slavens driftighed og soldatens billigelse opnår Planesium, så præsenterer Plautus det dog dækket i en hæderlig klædning, så der intet er, som fører de fromme til andet end latter og til at undgå lignende ubehageligheder.

Det er igen et vanskeligt stykke, men meningen synes at være nogenlunde klar. I dag vil man beskrive Plautus' stil som mangefacetteret, men det er ikke hans til tider arkaiske sprog, der er i fokus her (Gellar-Goad 2021: 10). Det er de frække vittigheder, som ikke ville more den alvorlige Cato den ældre, der her fremhæves. Men i resuméet understreges det, at Plautus' frisprog er en årsag til latter og en advarsel til ordentlige folk om at sky et sådant sprog.

Sammenfatning

Som det er fremgået, er dette bidrag kun at anse for en første begyndelse af udforskningen af antikreceptionen i *El Libro de los Epítomes*. Foruden de resuméer, der er blevet præsenteret her, er der flere andre romerske og ikke mindst græske forfattere, der også fortjener at blive studeret. Men selv på baggrund af denne korte artikel, er det klart, at resuméerne indeholder vigtige vidnesbyrd om senmiddelalderens reception af antikkens tekster.

Litteraturliste

- Crab, Marijke 2021: "Old Books, New Technologies: The Renaissance Transmission and Reception of Cicero's Letters as a Case in Point". *Ciceroniana On Line* 2021:2, s. 357-73.
- Fernández, José María Pérez & Edward Wilson-Lee 2021: *Hernando Colón's New World of Books*. Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1b0fw2s>
- Gellar-Goad, T.H.M. 2021: *Plautus: Curculio*. Bloomsbury Publishing PLC. <https://doi.org/10.5040/9781350079779>
- Gratwick, Adrian S. 1973: "Titvs Maccivs Plavtv́s". *The Classical Quarterly* 1973:1, s. 78-84. <https://doi.org/10.1017/S0009838800036521>

- Kimmel, Seth 2024: *The Librarian's Atlas: The Shape of Knowledge in Early Modern Spain*. The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226833187.001.0001>
- Kålund, Kristian 1894: *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling*. bd. 2. Gyldendalske Boghandel.
- Lerche, Peder 1682: *Catalogus selectissimorum librorum omnium facultatum [et] linguarum, nobilissimi et illustrissimi domini b[ene] m[eriti] Cornelii Lerke*. København.
- Madvig, Johan Nicolai 1828: *De Q. Asconii Pediani fontibus et aliorum veterum interpretum in Ciceronis orationes commentariis disputatio critica*. Københavns Universitet.
- Marín Martínez, Tomás 1970: "*Memoria de las obras y libros de Hernando Colón*" del bachiller Juan Pérez. Cátedra de Paleografía y Diplomática.
- Marsh, David 2013: "Cicero in the Renaissance". Catherine Steel (red.): *The Cambridge Companion to Cicero*, Cambridge, s. 306-17. <https://doi.org/10.1017/CCO9781139048750.020>
- Stace, Christopher 1968: "The Slaves of Plautus". *Greece & Rome* 1968:1, s. 64-77. <https://doi.org/10.1017/S0017383500016880>
- Thomsen, Ole 2008: *Veje til Rom: Romersk litteratur fra Plautus til Juvenal*. Aarhus Universitetsforlag.
- Ward, John O. 2015: "What the Middle Ages Missed of Cicero, and Why". William H. F. Altman (red.): *Brill's Companion to the Reception of Cicero*. BRILL, s. 307-26. https://doi.org/10.1163/9789004290549_014
- Wilson-Lee, Edward 2019: *The catalogue of shipwrecked books: Christopher Columbus, his son, and the quest to build the world's greatest library*. Scribner.

Hjemmesider

- Book of Books Hernando Colón's Libro de los epítomes u. å.: "The Libro de los epítomes: The epitomes and Colón's cataloguing and knowledge management system". Københavns Universitet. Benyttet 24. juli 2024 fra <https://bookofbooks.ku.dk/>
- Books of Books 2019, 22. marts: "Et kæmpe fund I Den Arnamagnæanske Samling". Københavns Universitet, Den Arnamagnæanske Samling. Benyttet 24. juli 2024 fra <https://haandskrift.ku.dk/nyheder/et-kaempe-fund-i-den-arnamagnaeanske-samling/>
- N. Kivilcim Yavuz 2019, 15. april: "Hernando Colón's Book of Books: AM 377 fol.". Københavns Universitet, Den Arnamagnæanske Samling. Benyttet 24. juli 2024 fra <https://haandskrift.ku.dk/motm/hernando-colons-bog-om-boeger/>

Mikkel Kølker
Cand.mag. i latin
mikkelkolker@gmail.com